

'Bir sahne canavarının hikâyesi

Evin İlyasoğlu'nun kaleminden çıkan "Ben Leyla Gencer - La Diva Turca" kitabı, sesiyle ve dramatik gücüyle iz bırakan sanatçıyı kişileştirerek kendini var etme yolculuğunda yaşadığı coşkularını, hayal kırıklıklarını, sevinçlerini, acılarını kendi ağzından hikâyeleştirirken, okuru operanın coşkulu yıllarına götürüp müzik dünyasında bir yolculuğa çıkarıyor. İlyasoğlu ile kitabını ve Gencer'i konuştuk.

NURSEL DURUEL

Sevgili Evin İlyasoğlu, ülkemizde müzik, özellikle Klasik Batı Müziği ve bu alana katkıda bulunan sanatçılar üzerine en sık, en sürekli yazar isimlerden birisin. Gazete, dergi yazıları; radyo-TV programları ve kitaplar, kitaplar... Yeni çıkan kitabın Ben Leyla Gencer-La Diva Turca, zengin içeriği ve özenli tasarımıyla öylesine çekici ki, insan kolayına bırakmıyor elinden. Bu kitabı yazmaya ne zaman, nasıl karar verdin? Leyla Gencer'in hayatıyla ilgili belge, bilgi, fotoğraf ve ses kayıtlarına ulaşma sürecinde neler yaşadın? Arşiv konusunda çoğumuz savruk davranıyoruz, diye soruyorum bunu.

■ Bu kitap bana Borusan Sanat tarafından ısmarlandı ve Yapı Kredi Yayınları tarafından basıldı. Benden önce İtalya'da Franca Cella ve Türkiye'de Zeynep Oral, Leyla Gencer'in yaşamını merkez alan kitaplar yazmıştı. Bir bakıma şanslıydım çünkü onların kaynaklarından da yararlanacaktım. Bir bakıma da şanssızdım çünkü onlar Leyla Hanım ile çok yakın olmuşlar, uzun yılları paylaşmışlar ve onu opera sahnesinde izlemişlerdi.

Nasıl yola çıksam dediğim sıralarda Boğaziçi Üniversitesi'nden eski bir öğrencim, Seren Akyoldaş çıkageldi. Hem

tarikh doktorası hem şan dalında konservatuvar diploması vardı. Hem de İtalya'da yaşıyordu. Bana bu projede asistanlık yapmayı kabul etti. Onunla birlikte Leyla Gencer'in ilk kez sahneye çıktığı Napoli-Teatro San Carlo'dan işe başlayıp Roma, Floransa ve Milano-La Scala'ya doğru yol aldık. Bir sonraki sefer Palermo'da Teatro Massimo'daydık. Beni en çok ilgilendiren opera evlerinin arşivlerinde bulduğumuz belgelerdi. Örneğin bir program dergisindeki oyuncular listesinde Leyla'nın adı en ünlü isimler arasında yer alıyordu. O sıralar yeni parlayan bir operacı için kıvanç vericiydi. Daha ilk İtalya temsilinden itibaren gazete kupürlerinde, program dergilerinde fotoğrafları başı dik ve sanki yılların operacısıymış gibi duruyordu. Bu satırarası belgelerinde ve dinlediğimiz anılarda Leyla, bir bakıma sanki onun için yaratılmış bir rolü sahnede olduğu kadar gündelik hayatında da sürdürüyordu. Palermo'da onun adını bilen bir taksi şoförü, konservatuvarda kusa pantolonuyla temsilini izlemiş bir kompozisyon öğretmeni benim için çok değerli tanıklardı. Sonra Çubuklu'daki ailesini buldum: Eskiden Arnavutköy'de komşumuz olan, Leyla'nın akrabası Füsün. Sonra İtalyan

Lisesi arşivleri, sonra Seren ile İtalya'da ve burada yaptığımız nice söyleşi ve Zeynep Oral'ın verdiği konuşmalarla ders notları temel belgelerim oldu.

Kendi fotoğraflarını özenle zarflayıp İKSV'ye teslim etmişti. Onun canlı söyleşilerini ve ses kayıtlarını da elektronik ortamda bulup dinledim. Safranbolu ve Polonezköy arşivlerini değerlendirdim. Ankara'da onunla sahneye çıkmış operacılarla konuştum. Belge toplama, yazıya dökme ve editörlük işleriyle neredeyse bir yıldan fazla bir süre geçti.

Evin İlyasoğlu, "Ben Leyla Gencer-La Diva Turca"nın hazırlanış sürecini Nürsel Duruel'e anlattı.

■ İki ayrı sesin anlatımıyla akıyör kitap. Dış ses, kitabın yazarına ait bir düz anlatım; ikinci, iç ses ise yazarın Leyla Gencer'e uygun bulduğu dile ait. Zor olan, cesaret isteyen, ikinci sesi oluşturmakta herhâlde. Buna neden gerek duydun? İç sesin inandırıcılığını sağlamak için nelere dikkat ettin? Bir de kutu içine alınmış yazılar var. Onların anlatımı bütünleşmelerini nasıl sağladın?

■ Kitabın kurgusunda bu ikili-hatta üçlü-anlatıma çok özendim. Özellikle

baştaki Prolog'da ve sondaki Epilog'da söze Leyla başlamış ve o bitirmiş oluyor. Leyla'nın anlattığı satırlar mor harflerle, birinci tekil şahıs; benim satırlarım, yazar olarak, daha nesnel anlatımla üçüncü tekil şahıs sürüyor. Kutulardaki anlatım daha belgesel, daha tarihî, daha teknik. Ama birçok kutunun sonunda Leyla'nın yine orada anlatılan operaya, bestecisi, şefi veya tekniğindeki incelleme öznel ilişkisi de yer alıyor.

"İçses" anlatımını bulmak bana bir kurtarıcı gibi geldi. Böylece kahramanım anlatıcısını aradan çıkartarak okuruna daha yaklaştı sanıyorum!

Kitabın diline gelince, Leyla'nın satırlarında, onun Türkiye'den ayrıldığında konuşulan 1940'ların Türkçesini kullanmaya özen gösterdim. O zamanlar Arapça, Farsça, Fransızca ve Osmanlıca'nın karışımı bir dil var. Leyla'nın o dilde konuşması daha gerçekçi geldi. Zaten kendi ders notlarındaki dil de öyle. Leyla'nın kitabına opera dünyasının müzikbilimselliğini de kattığım için ikili anlatım daha uygun oldu.

"OPERAYA BÜYÜK HİZMETLER"

■ "Elveda geçmişin gülümseyen rüyaları" başlıklı prolog ile finaldeki "Pusu bir sabah" başlıklı Epilog, Leyla Gencer'in hayatını anlatan bir opera sahnesinde perdenin açılmasını, oyun bitince de bir epilogla kapanmasını temsil ediyor sanki. Biz okurlar, yazar olarak senin zihnimizde sözcüklerle yarattığın sahnede izliyoruz Leyla Gencer'in hayatını. Açılışa kapanış arasında yer alan 13 bölümde birbirinden etkileyici sayısız sahne var.

■ "Addio del passato" Verdi'nin La Traviata'sında Violetta'nın hayata vedasıdır. Bu arya Leyla'nın ölümünden sonra da ona ait her törende çalındı, âdeta onunla özleşti. Verdi, Rossini, Donizetti, Bellini operaları "Bel canto"nun (güzel şarkı söyleme sanatının) temsilcisi olarak Leyla'nın sesinde yeniden hayat buldu. Üstelik o bestecilerin hiç duyulmaması nice eserini tozlu raflardan indirip sahnelettirdi ve başrolde yer aldı. Bunlar Leyla'nın opera tarihine büyük hizmetleriydi. ➤

Ben bütün yaşam çizgisindeki olayları bu Prolog ve Epilog arasına yerleştirdim.

■ **Şimdi gelelim 13 bölümde nelerin anlatıldığına, bölümler arasında kurulan dengeye... Dopdolu bir hayatı anlatmak kolay değil. Akışı nasıl guruplandırın?**

■ Kitabı bölümlere ayırmak hiç kolay olmadı. Gerek Yapı Kredi Yayınları'ndaki editörüm Fahri Güllüoğlu, gerekse asistanım Seren bu konuda çok titiz davrandı. Bazen kocaman bölümleri altüst ettik. Bazen de zamandizinsel akış Leyla'nın iç anlatımıyla kesildi. Leyla 73 opera oynamıştı. Bunların bazıları çok popüler olan Tosca, Traviata, Aida, Norma gibi eserlerdi. Bazıları ise büyük bestecilere ait olsalar da duyulmamışlardı. Avrupa'da bile daha o kadar ünü yayılmadan Amerika yollarına düşmesi, nice eseri bilmediği hâlde "oynarım" diyerek odalara kapanıp beş gün içinde ortaya çıkartması, tanınmadığı kentlerde zamanın ünlü soprano Renata Tebaldi ve Maria Callas'ın yerine sahneye çıkması, opera temsililerine son verdikten sonra kendini eğitime, resitalere, konserlere vermesi ve son gününe kadar opera dünyasına hiç seslendirilmemiş eserleri sunması, Leyla'nın tükenmeyen enerjisinin göstergesi. 13 bölümde hem merak uyandıran bir çatı kurmaya çalıştım, hem şan dünyası açısından öğretici olmasını, ayrıca Leyla'nın bir araştırmacı ve hoca kimliğiyle de "temayüz etmiş" bir sanatçı olarak ortaya çıkmasını istedim.

"OPERA CİDDİYE ALINMASI GEREKEN BİR MESLEK"

■ **Bu muhteşem sanatçı nasıl bir kişiliğe sahipti? Kişiliği sanatına nasıl yansırıyordu? Operada oynayacağı rolleri, seslendireceği kişileri, karakterleri nasıl seçiyordu? En sevdiği besteciler, birlikte çalışmaktan mutluluk duyduğu orkestra şefleri, rejisörler kimlerdi? Sahneye çıkarılan nelere gereksinim duyardı? Vazgeçmediği alışkanlıklar, ritüeller...**

■ Hırslı bir karaktere sahip olduğu kesin ama bu öyle bir meslek ki hırs ve tutku olmazsa olmaz. Leyla çok çalışkan, araştırmacı ve rahatça konsantre olabilen bir yapıya sahip. "Karaktere Bürünmek" başlıklı 9. Bölüm'de bütün bu soruların yanıtı var: Sahneye günlerce önceden nasıl hazırlandığını, yalnız bestecinin değil operanın librettosunu yazan şairin bile mektuplarını bulup okuduğunu, konunun geçtiği dönemi tarihsel açıdan incelediğini, şef ve rejisörlerle sahneye adım atana kadar nasıl hazırlandığını ayrıntılarla anlatmaya çalıştım. Hep endişe, hep heyecan taşıyor ama sahnede devleşiyor. Hatta ona "sahne canavarı" deniyor.

Oynayacağı rolleri her zaman kendi seçemiyor, doğal ki. Örneğin La Scala'daki ilk temsilleri hemen hiç tanınmamış operalar. İlk kez Don Carlos operasıyla iş değişiyor. Favorisi olmuş orkestra şefleri aynı zamanda çağın büyük imzaları. Örneğin Tullio Serafin, Vittorio Gui ve en çok temsil yaptığı, birlikte çalışmaktan en çok zevk aldığı can dostu Gianandrea Gavazzoni. Sonra genç Riccardo Muti de listeye ekleniyor. Rejisörler ise tarihe geçmiş isimler: Pier Luigi Pizzi, Alberto Fassini, Giorgio de Lullo, Luchino Visconti gibi. Vazgeçmediği alışkanlıklarından birisi sahneye en yakın sanatçı odasını istemesiydi. Sahneye en hızlı çıkacağı nokta olmalıydı. Öyle koridorun bir ucundan yürürken ona buna selam vermek konsantrasyonunu dağıtabilirdi.

■ **Nasıl bir izlenim kaldı sende o derslerden?**

■ Olağanüstüydü. Hem estetikle, hem tutku, hem "bel canto"... Operanın ciddiye alınması gereken bir meslek olduğunu vurguluyordu. Çalışmadan, eserin içine girmeden gelenlere öfkeleniyordu. Örneğin bir öğrenci Bellini'nin bir aryasını yüzünde tebessümle söylemeye başladığı anda onu nasıl durdurduğuna tanık olmuştum: "Ne anlattığının farkında mısın, anlamını biliyor musun? Bilsen, yüzünde böyle bir gülümsemeyle söylemezdin. 'Alnımda kara bulutlar dolaşüyor' diyorsun. Bir felaket gelmek üzere, çok acıklı bir ortam var ve sen gülüyorsun!" demişti.

■ **Çalışmanın sonundaki ekler hakkında da konuşalım. Hepsinin ayrı katkısı var çünkü kitaba...**

■ Ekler, Leyla Hanım'ın Bellini ve Verdi üstüne özgün konferanslarıyla başlıyor. Bunlar onun dilindeki anlatımlar: İtalyanca, Farsça, Arapça, Fransızca, hatta öz Türkçe sözcüklerle donanmış. Ben Leyla Gencer kitabında dipnotlar sayfa altında değil, kitabın arkasında yer aldı ve "Notlar" başlığı altında toplandı. Sözlükçe, bu kitaba özgü bir çalışma: Opera Terimleri Sözlüğü. Her düzeyde opera meraklısının işine yarayacak bir başvuru kılavuzu olmasını istedim.

Leyla Gencer'in yaşamının kısa bir kronolojisi doğumundan başlayıp eğitimine, ilk temsillerinden, Avrupa ve Amerika'daki köşebaşı opera evlerinde oynadığı rollere, aldığı ödüllere, As.Li.Co.'daki sanat yönetmenliğine, Leyla Gencer Şan Yarışmaları'na ve 10 Mayıs 2008'deki ölümüne kadar yaşamındaki köşebaşı olayları kapsıyor. İtalya'da ilk kitabını yazan Franca Cella'nın hazırladığı ve kullanmamıza izin verdiği uzun kronolojide 1946'dan itibaren Leyla Hanım'ın oynadığı bütün rolleri, opera evlerini, şefleri, rejisörleri ve sahne arkadaşlarını buluyor-sunuz. Bu kronoloji Leyla Hanım'ın aynı zaman dilimi içinde kaç temsili birden yürüttüğünün, çalıştığı büyük şef ve rejisörlerin, ilk kez sahnelenen operalarının ayrıntılı bir çalışması.

Uluslararası Leyla Gencer Şan Yarışmaları onun son derece önem verdiği bir organizasyondur. Yarışmaların devam ettirilmesi de en büyük emeliydi. Bu yıla dek dokuz kez yapılan Uluslararası Leyla Gencer Şan Yarışması hâlâ onun kurduğu disiplin içinde, dünyanın ünlü opera yöneticileri ve opera sanatçılarından oluşan jürisiyle, İKSV ve BORUSAN katkılarıyla yürütülmekte. Bu yarışmaların tarihleri, jürileri, kazananlar ve ödülleri kitabın arkasında bir liste hâlinde sıralanıyor. Onun ardından Kaynakça ve Dizin geliyor. Arkadaki bu ekler şan öğrencilerinin, opera meraklılarının ve opera âlemini biraz daha yakın tanımak isteyenlerin epey işine yarayacaktır.

■ **Kitabın atmosferini, ayrıntılarını tek söyleşide konuşmak mümkün değil. Profesyonel olarak müzikle uğraşan ya da yalnızca dinleyici olan pek çok kişinin paylaşmak istediği sorular zinciri beklidir mutlaka seni.**

■ Ben, Leyla Gencer'i bu dünyaya gelmiş çok büyük bir değer olarak işlemeye çalıştım. Kitabı okuyan gençlerin ondan öğreneceği çok şey var: Azim, irade, çalışkanlık, araştırmacılık, yaratıcılık ve o dimdik duruş, gibi.

Çok teşekkür ederim bana bunları dile getirme fırsatı yarattığın için. ■